

Повного Зібрання законів Російської імперії в контексті вивчення політики центральної світської та духовної влади щодо церкви на півдні України/ І. І. Лиман // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Історико-філософська серія – Випуск 3. – Мелітополь, 2004. – С. 232–241. 25. Байов А. К. Русская армия в царствование императрицы Анны Иоанновны. Война России с Турцией в 1736–1739 гг.: В 2 т. / А. К. Байов. – СПб.: Электро-тип. Н. Я. Стойковой, 1906 – Т. 1 – 284 с., т. 2. – 398 с. 26. Ласковский Ф. Ф. Материалы для истории инженерного искусства в России. Часть III Опыт исследования инженерного искусства после Императора Петра I до Императрицы Екатерины II / Ф. Ф. Ласковский. – СПб.: Императорская академия наук, 1865. – 1022 с. 27. Петров А. Н. Война России с Турцией и Польскими конфедератами с 1769–1774 год: В 5 т. / А. Н. Петров. – СПб.: Тип. Э. Веймара, 1866–1874. – 5 т. 28. Петров А. Н. Вторая турецкая война в царствование императрицы Екатерины II. 1787–1791 гг.: В 2 т. / А. Н. Петров. – СПб.: Тип. Р. Голике, 1880. – 2 т. 29. Яворницький, Д. І. Історія запорізьких козаків: у 3 т. / Д. І. Яворницький. – Л.: Світ, 1990–1992. 30. Апанович О. М. Збройні сили України першої половини XVIII ст. / О. М. Апанович. – Дніпропетровськ: Січ, 2004. – 232 с. 31. Репан О. Іржа на лезі: лівобережне козацтво і російсько-турецька війна 1735–1739 рр. / О. Репан. – К.: ВД "Києво-Могилянська Академія", 2009. – 195 с. 32. Заруба В. Українське козацьке військо в російсько-турецьких війнах останньої чверті XVII ст. / В. Заруба. – Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2003. – 464 с. 33. Шпитальов Г. Г. Українська ланд-міліція / Г. Г. Шпитальов. – К.: б. в., 2013. – 150 с.

Александр Николайчук

**МАТЕРИАЛЫ “ПОЛНОГО СОБРАНИЕ ЗАКОНОВ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ”
КАК ИСТОЧНИК К ИЗУЧЕНИЮ УЧАСТИЯ УКРАИНСКОГО НАРОДА В РУССКО-
ТУРЕЦКОЙ ВОЙНЕ ПОСЛЕДНЕЙ ЧЕТВЕРТИ XVII–XVIII СТ. :
ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ**

В статье рассматривается историография “Полного собрания законов Российской империи” как источника к изучению участия украинского народа в русско-турецких войнах последней четверти XVII–XVIII вв. Указано, что в настоящее время отсутствуют работы, которые рассматривали бы материалы “Полного собрания законов Российской империи” в этом контексте. Проанализированы работы, рассматривающие ПСЗ как юридический или исторический памятник. Указаны особенности использования документов ПСЗ в исследованиях русско-турецких войн.

Ключевые слова: российско-турецкие войны, казачество, историография, законодательные акты, “Полное собрание законов Российской империи”.

Oleksandr Nikolaychuk

**THE MATERIALS OF “COMPLETE COLLECTION OF LAWS OF RUSSIAN EMPIRE” AS A
SOURCE FOR STUDYING THE PARTICIPATION OF THE UKRAINIANS IN THE RUSSIAN-
TURKISH WAR LAST QUARTER OF XVII–XVIII**

The historiography of “Complete collection of laws of Russian empire” as a source for studying the participation of the Ukrainians in the Russian-Turkish war last quarter of XVII–XVIII was considering in the article. It is noted that such works available in the historical science. The historical works that explored “Complete collection of laws of Russian empire” as a juridical or a historical work were analyzed in the article. The features of using the documents of “Complete collection of laws of Russian empire” were defined in the article.

Key words: Russian-Turkish wars, Cossacks, historiography, legislative acts, “Complete collection of laws of Russian Empire”.

УДК 94(477)

Сергій Цигульський

**УЧАСТЬ ЛІВОБЕРЕЖНОГО КОЗАЦТВА У ПРИДУШЕННІ ПОЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОГО ПОВСТАННЯ 1863–1864 РР.
(ЗА АРХІВНИМИ ДАНИМИ)**

У статті зроблено спробу на основі архівних джерел проаналізувати роль та місце лівобережного козацтва у військовій системі Російської імперії під час другого польського національно-визвольного повстання. Автор намагається оцінити рівень участі козаків у придушенні повстання.

Ключові слова: лівобережне козацтво, архівні джерела, кінні козацькі полки, функції та завдання бойових одиниць, польське повстання.

Козаки Лівобережної України становили серйозну потенційну силу Російської імперії. В часи Польського національно-визвольного повстання 1863–1864 рр. з козаків знову створюються іррегулярні частини легкої кінноти. Однак, через малочисельність та відсутність використання в активних бойових завданнях козаків про основні аспекти служби ми маємо змогу дізнатися здебільшого через архівні, до цього часу неопубліковані матеріали.

Історики, що займалися питанням дослідження історії козаків Чернігівської та Полтавської губерній часів Російської імперії, М. Стороженко ("К истории малороссийских казаков в конце XVIII и в начале XIX в") та І. Павловський ("Малороссийские казачьи полки в борьбе с Поляками в 1831 году", "Малороссийское казачье ополчение в Крымскую войну") розглянули питання формування полків часів війни з Наполеоном, першого Польського повстання в 1830-х роках та в часи Кримської війни у 1850-х рр. Однак, темою організації іррегулярних полків в часи другого Польського повстання вони не займалися. Наприкінці ХІХ ст. в журналі Київська Старовина в рубриці "документи" публікується "Мысли М. А. Максимовича о Н. Г. Репнине и об ополчении 1835 г.", де частково міститься інформація й про якісний рівень набору козаків у полки під час другого Польського повстання 1860-х рр. [13].

Створення полків з представників Лівобережного козацтва згадується лише в плані довідкового характеру і в загальних збірниках про козацькі війська [12, с. 35]. Тобто, повідомляється про кількість полків, час створення, розформування. У багатотомному "Историческом очерке деятельности военного управления в России..." є згадки про формування "Малоросійських кінних козацьких полків" за часів Кримської війни 1850-х років. Висвітлюється процес бойових дій під час придушення другого Польського повстання, аналізуються зміни в законодавстві щодо козацьких військ. Однак, через те, що Лівобережні козаки не брали участі у безпосередніх військових діях та не мали статусу постійно діючих військових формувань, про їх участь у придушенні другого Польського повстання інформації немає [11].

Побіжно згадується про створення й розформування полків і в двотомнику "Історія українського козацтва", виданому в Києві 2007 року [10]. Сучасний вчений В. Орлик у своїх наукових статтях та монографіях займається питанням фінансової та податкової політики Російської імперії, зокрема проблемами стану Лівобережного козацтва. Історик аналізує, які зміни відбулися у фіскальній політиці щодо козаків через формування з їх лав добровольчих іррегулярних полків легкої кавалерії [14–15].

Загалом, згадки про участь лівобережних чи, як їх називали в Російській імперії, "малоросійських" козаків у придушенні другого Польського повстання, мають фрагментарний, здебільшого довідковий характер, або історики висвітлюють питання формування полків через призму дослідження різноманітної історичної проблематики (наприклад, фінансові аспекти тощо).

Тому, перед істориками постає виклик, завдяки ще не опублікованим документам, дослідити різноманітні історичні аспекти формування з козаків іррегулярних полків легкої кавалерії. Висвітлити саме процес формування полків, їх функції, рівень матеріального забезпечення, стан військової дисципліни тощо. Дана стаття надасть можливість вирішити перелічені проблеми і найважливішу – про участь козаків у придушенні повстання поляків 1863–1864 рр.

Водночас, слід зауважити, що у світлі останніх історичних подій, проблематика створення додаткових збройних добровольчих формувань суто через виникнення певних військових зовнішніх загроз досить актуальна. Оскільки, через брак коштів "в центрі", практика організації подібних з'єднань з високо вмотивованих осіб, та часткова участь громади у їх матеріальному забезпеченні, є досить ефективною. Тому, слід історикам попрацювати над вивченням досвіду минулого у цій царині.

Центральний державний історичний архів України в місті Києві у своїх фондах зберігає цінні та рідкісні для історичної науки відомості про формування козацьких збройних загонів. Тут зберігається уся полкова військова канцелярія штабів "малоросійських" кінно-козацьких полків 1863–1864 рр. у фондї 1346. На основі даних архівних джерел й здобута уся цінна інформація, що висвітлює різноманітні аспекти служби козаків під час повстання.

У 1863 році знову "на обрії" замаюріла ймовірність створення із представників так званого "малоросійського козацтва", тобто українських козаків Лівобережної України, іррегулярних кінних полків. Польське національно-визвольне повстання 1863–1864 років змусило вдатися російському уряду до серйозного нарощування власної збройної сили. Натомість, козаки Полтавської та Чернігівської губерній вже неодноразово зарекомендували себе як надійні та віддані справі воїни під час створення "Малоросійських" кінних козацьких полків протягом першої половини ХІХ ст.

Саме тому російська влада знову звернулася до практики формування із представників лівобережного козацтва військових з'єднань. Історія четвертого (останнього) створення "Малоросійських" кінних полків розпочалася указом 24 травня 1863 р., коли світ побачило

"Положение о сформировании в Полтавской и Черниговской губерниях конных Малороссийских казачьих полков" [1, с. 395–399].

У першому параграфі Положення розкривалася основна функція полків: "...казаки Полтавской и Черниговской губерний призываются к временному вооружению, для охранения пограничных местностей тех губерний и для действия, в случае необходимости, вне оных" [1, с. 395–399]. Одже, водночас чітко окреслювалося, що ніякого регулярного утворення з козаків надалі не передбачалося.

В часи наполеонівських війн з числа лівобережних козаків було утворено 15 полків (9 Полтавських та 6 Чернігівських). У подальшому кількість полків лише зменшувалася. В 30-х рр. їх створили вже вісім, під час Кримської війни (1850-ті) – шість. Положенням від 24 травня 1863 р. передбачалося формування лише трьох полків, що мали назву першого та другого Полтавської та першого Чернігівської губерній.

Кожен полк складався з шести діючих та однієї резервної сотень. Кадрове забезпечення та штат полку виглядав наступним чином. На кожен полк був розрахований командуючий, штаб-офіцер; один молодший штаб-офіцер; сім сотенних командирів – ротмістрів або штаб-ротмістрів; поручиків і корнетів – 16 (по 2 на сотню). Серед унтер-офіцерського складу: урядників – 29 старших (4 на сотню) й 29 молодших (4 на сотню), з них один старший урядник-прапорносець та молодший урядник – його асистент; наказних – 56 (по 8 на сотню). Кожен полк мав налічувати 875 козаків (125 на сотню); додатково передбачалося сім сурмачів та один штаб-сурмач [1, с. 395–396].

У питанні джерел фінансування ситуація із матеріальним навантаженням на козацькі товариства повторилася в порівнянні із минулими наборами. На плечі козацьких товариств лягала проблема спорядження кожного козака "...приличною одеждою". А саме, суконні каптани, шаровари, шапки та паски. Окрім того, пунктом 18 Положення вказувалося, що: "Лошади и конская сбруя, т. е. седло с потником, уздечка и трок (ремień – примітка автора) приобретаются обществами" [1, с. 396–397]. Натомість, уся зброя, тобто шаблі, піки та рушниці постачалися козакам та урядникам державою (сурмачам й наказним передбачалися пістолети). Наприклад, для першого Полтавського полку з Київського арсеналу 16 серпня в полк було відіслане наступне озброєння: рушниць драгунських – 982; пістолетів – 64; шабель драгунських – 983; штиків – 982; пік без держаків – 982 й до них наконечників 982 [2, арк. 108]. Загалом, проблемами формування полків займалося вже Міністерство державного майна, оскільки посада генерал-губернатора була ліквідована. Після остаточного сформування полки передавалися у розпорядження Військового міністерства.

Положення врегульовувало правила набору козаків до полків: "Из казаков поступают в полки преимущественно добровольно желающие, а при недостатке таковых, выбор производится по распоряжению Министерства Государственных имуществ, по приговорам волостных и сельских казачьих сходов" [1, с. 497]. Також передбачалося практика набору до сотень козаків переважно з одних населених пунктів. Полки комплектувалися виключно представниками Лівобережного козацтва [2, арк. 5–5 зв.].

Полкові командири призначалися імператором, а на офіцерські вакансії мали змогу піти особи усіх вільних станів, "...преимущественно состоящие по роду оружия без должностей, или служившие в военной службе, или в ополчении 1855 года" [1, с. 497]. Водночас, на посади сотенних командирів кандидати зобов'язані були мати досвід військової служби в кавалерії. Державою передбачалося наступне жалування для полків: стройовим та нестройовим козакам – по 2 руб. 70 коп. на рік; кадрові молодші урядники – 4 крб. 80 коп. на рік, старші урядники – 10 крб. 65 коп., рядові – 3 крб. 45 коп. на рік [2, арк. 97, арк. 5–10]; нижнім чинам, старшим урядникам – 4 крб. 5 коп., молодшим – 3 крб. 80 коп. на рік [2, арк. 18]. Козацьким товариствам та сім'ям козаків, що відбували службу в полках, передбачався ряд пільг. Козацькі товариства звільнялися від платежів за козаків, що проходили службу, від усіх податків та повинностей. Також параграфом 35 Положення передбачалося допомога сім'ям загиблих та недієздатних козаків зі сторони Міністерства державного майна [1, с. 498–499].

Командиром 1-го Полтавського полку призначався в липні 1863 року полковник Кардашевський, 12 липня 1863 р. на посаду командира 2-го Полтавського полку був призначений полковник Ерделі, а першим Чернігівським полком почав керувати полковник, кавалер Рахубович [2, арк. 100; 5, арк. 1; 9, арк. 1]. 1-й Полтавський полк першочергово розташовувався у Миргородському повіті Полтавської губернії зі штаб-квартирою у місті Миргород. 10 вересня 1863 р. надійшов наказ на 1-й та 2-й Полтавські полки від генерал-губернатора Миколи Миколайовича Анненкова (Київське, Подільське та Волинське генерал-губернаторство) готуватися до вирушення у Київський військовий округ. Спочатку необхідно було полкам вирушити до місць ймовірної дислокації 15 жовтня 1863 р. Однак, в подальшому термін виступу полків у похід постійно переносився [3, арк. 7, 12].

Згодом, у листопаді 1863 р., виникла нагальна потреба перевести полк до іншого повіту. Командир полку звертався до управління палатою державного майна з проханням про передислокацію полку у зв'язку із рядом причин. По-перше, тут вичерпалися запаси вівса, і, по-друге, через те, що на місцях розквартирування полку серед жителів розпочалася епідемія тифозної гарячки, що перекинулася й на козаків. Командир рекомендував передислокувати полк на шляху тракту до Києва, чи по можливості до міста Лубни [3, арк. 34].

8 листопада у відповідь на клопотання командира полку за розпорядженням начальника Полтавської губернії та управління держмайна передбачалося переведення полку до Лубенського повіту, куди полк мав виступити 15 листопада 1863 р. [3, арк. 24–25, 27–28].

Ймовірно, самі місцеві жителі також “не були у захваті” від перебування у своїх населених пунктах на розквартируванні представників козацьких кінних полків. Так, до штабу полку надійшло прохання від місцевих мешканців селища Воронинець. Тут розміщувалася вже в грудні 1863 року друга сотня полку. Як зазначав Лубенський повітовий справник, мешканці: “...ходатайствуют о переводе этой сотни из Воронинец в какое-либо другое место, по уважению малочисленности дворов в селении, не превышающей 120-ти, из коих большая часть таких, которые не имеют помещения для лошадей и средств для продовольствия казаков, а при существующем теперь скотском падеже, по случаю занятия хлебов казачьими лошадьми, лишены возможности отделять здоровый скот от больного” [4, арк. 1]. Згодом, у січні місяці 1864 р. сотня була переведена до іншого місця перебування. Другий Полтавський полк розташовувався у Лохвицькому повіті, де й мав зобов'язання служити до подальшого наказу про передислокацію [5, арк. 2].

Полки на місцях розквартирування постійно проводили різноманітні навчання бойовим вправам. Так, командир другого Полтавського полку полковник Ерделі регулярно наказував проводити стрільби з рушниць, вправи з використання шаблі або піки [5, арк. 40, 43]. До речі, під час формування полків та в подальшому задля навчання козаків бойовому мистецтву, військово керівництво призначало з лав регулярних частин професійних вояків з числа рядового та унтер-офіцерського складу. Так, до першого Полтавського полку ще у вересні 1863 року прикомандировувалися сім нижніх чинів з піхотного полку. Від Українського піхотного полку прибули 4 унтер-офіцери, що мали досвід користування нарізними рушницями. З Одеського піхотного полку у жовтні прибули 1 унтер-офіцер та 2 рядові, у квітні 1864 року до полку відряджалися від Курського піхотного 7 унтер-офіцерів [3, арк. 1, 3, 5–5 зв., 43, 46].

Значна частина козаків під час випробувань службою виявилася нездатною до повноцінного виконання поставлених завдань та обов'язків. У книзі наказів по другому Полтавському полку знаходиться значна кількість заяв про заміну козаків через те, що вони “...оказались не годными к службе”, “...казак оказался неспособным к строевой службе...”, та інші формулювання [5, арк. 31–33 зв.].

Про рівень матеріального забезпечення полків яскравою ілюстрацією постає ряд фактів. Полковник другого полку Ерделі наказує задля збереження казенної військової форми на навчання козаки щоб “выходили в своем” [5, арк. 7]. У жовтні 1863 року в переписці керуючого Полтавською палатою Державного майна та полтавського цивільного губернатора зазначалося наступне: “Начальник штаба Киевского военного округа отзывом ко мне за № 1997, сообщая, что недостающие в Малороссийских казачьих полках Полтавской губернии комиссариатские вещи могут быть получены полками уже по прибытии в Киевский округ, просит поспешить приготовить эти полки к предстоящему походу...” [3, арк. 17]. Далі йшло уточнення, чого саме не вистачало. Так, командир полку звертався до управління Полтавською палатою держмайна і вказував, що серед комісаріатських речей простежується наступна нестача: “...погонных ремней и чехлов на ружья, древок на пики...и 52 сабли” [3, арк. 21]. Цілком зрозуміло, що певних речей завжди бракуватиме при низькому рівні матеріального забезпечення. Водночас, у військовий час мати нестачу холодної зброї неприпустимо.

Однак, полки в цілому виявилися у задовільному стані й справляли під час оглядів гарні враження. Наприклад, в середині вересня 1863 року в Полтаві на огляд до імператора прибув другий Полтавський полк. В результаті, імператор “...остался им (полком – примітка автора) совершенно доволен” й дарував козакам, що знаходилися тоді “в строю” (786 осіб), кожному по 50 коп. Слід зауважити, що командир Ерделі поступив гідно, зазначивши, що в полку 1086 осіб, з них чимало з різних причин не змогли служити на той час. Тому вирішив даровані 393 крб. поділити порівну, по 36 коп. кожному [5, арк. 21–22 зв.].

Доки полки знаходилися на місцях розквартирування, окрім навчань та оглядів, іноді траплялися випадки використання козаків у надзвичайних ситуаціях. В середині серпня місяця 1863 р. трапилася в лісі колезького асесора Максимовича пожежа, а керуючий 4 сотнею першого Полтавського полку Гончаров негайно відреагував, надіславши команду із козаків для допомоги в боротьбі зі стихійним лихом [2, арк. 119].

У березні 1864 року командир першого Полтавського полку отримав розпорядження командуючого військами Київського військового округу генерал-ад'ютанта М. Анненкова перебувати у стані готовності за першою потребою вирушити з місць розквартирування. А вже в квітні 1864 року козаки даного полку виконували чергування в м. Києві [2, арк. 19–21]. Зміст подібних чергувань можна проаналізувати з розпорядку 6-ї сотні у наказі від 25 квітня 1864 р.: "На завтрашнее число назначается дежурным по полку караулом и для наблюдения поверки городских ночных разъездов командующий 6-ю сотнею штаб-ротмистр Говоров, а по полковым караулам корнет Стаховский.

Суточные караулы и ночные разъезды от 6 сотни:

Военному губернатору 1 урядник и 4 казака конные;

К первому коменданту 1 урядник и 5 казаков конные;

В дворцовую часть 1 урядник и 3 казака конные;

К полковому цейхгаузу и на гауптвахту по 3 казака при одном уряднике пешими;

К денежному ящику 1 урядник и 3 казака пешие;

К пороховому ящику 1 урядник и 3 казака пешие...

К командиру полка 2-х казаков, 1-го пешего и 1-го конного;

Ночные разъезды в 4 полицейские части, именно в Лыбедскую, Старокиевскую, Дворцовую и Печерскую от дежурной 6-й сотни по 1 уряднику и 13 казаков конные..." [2, арк. 31–32 зв.].

Це свідчить про те, що козаки виконували різноманітні функції, знаходячись в околицях Києва на місцях дислокації. Звісно, не забували козаки й про регулярні бойові навчання (кінні тренування тощо) [2, арк. 38, 50].

Задля врегулювання ситуації в регіоні й посилення військової присутності в березні 1864 р. другий Полтавський Малоросійський кінний козацький полк отримав наказ приготуватися до вирушення з місць дислокації в Лохвицькому повіті до Волинської губернії. 22 березня 1864 р. командуючий військами округу (Київського) наказав вирушити до м. Чуднова другому полку [7, арк. 1–3]. 30 квітня полк прибув до визначеного пункту. Тут утворювався спеціальний Житомирський військовий загін (з'єднання), командувати яким був призначений генерал-лейтенант Хітрово. Другий Полтавський полк увійшов як складова частина до цього військового з'єднання [7, арк. 1–3]. "Осібно" від інших полків перебував перший Чернігівський полк. Його командиром призначався полковник і кавалер Рахубович. Основні сотні знаходилися у м. Тальне, що в Київській губернії. А резервна сотня перебувала на чергуванні на шостківському пороховому заводі [9, арк. 1, 3, 50].

Важливими й цікавими є факти подання скарг і клопотань до командування полками від козаків на неправомірні (на їх погляд) дії з боку родичів щодо жінок, які залишилися "без захисту" чоловіка на господарстві. Часто подібні побоювання втрати землі та власного господарства виявлялися несправедливими, однак земельний голод, який панував в той час, змушував козаків-господарів, які пішли на службу, ретельно боронити власне нерухоме майно. Полкове керівництво у зв'язці із місцевою владою оперативно реагували на подібні клопотання й проводили на місцях розслідування, результати яких повідомлялися позивачам [6, арк. 11, 16, 19, 36, 41].

Звісно, в полкових канцеляріях засвідчені випадки дезертирства й усяких інших порушень дисципліни з боку як козаків, так і сержантського (унтер-офіцерського) складу. Від подібних випадків не застраховане жодне військово з'єднання всіх часів та народів. Головне, що в своїй більшості представники Лівобережного козацтва сумлінно виконували службу в полках, хоча й не брали участі в жодних військових чи бойових зіткненнях.

26 липня 1864 року надійшов наказ про розформування кінних козацьких полків. Цей процес тривав до кінця 1864 року. Полки поступово пересувалися до місць власного формування, де й повертали усе казенне обмундирування, зброю тощо [8, арк. 203]. "Малоросійські" кінні козацькі полки з представників лівобережного українського козацтва були зорганізовані востаннє. У подальшому представники стану приймалися до лав війська лише у вигляді звичайних рекрутів.

Отже, під час польського національно-визвольного повстання 1863–1864 рр. іррегулярні частини з лав козацтва Чернігівської та Полтавської губерній в прямих бойових зіткненнях задіяні не були. Загалом, іррегулярні частини, навіть в такому вигляді, являли собою важливий військовий потенціал для імперії. Вони ставали певним стабілізуючим фактором своєю наявністю на місцях дислокації, й в разі чого мали змогу бути задіяними в різноманітних операціях. З іншого боку, такі частини ставали на зміну більш боєздатним військовим (регулярним) з'єднанням, які відправлялися на виконання складних завдань тощо.

Тому, можна констатувати, що козаки Лівобережної України де-факто не брали участі в бойових діях проти поляків, каральних операціях тощо. Водночас, козацькі полки своєю військовою готовністю "№ 1" давали підставу приписувати їм посередню участь в придушенні другого

Польського національно-визвольного повстання. Російський царизм використовував готовність козаків до виконання поставлених завдань.

Також слід зауважити, хоча полки не понесли відчутні втрати через відсутність бойових зіткнень, все одно організація й служба козаків лягала важким тягарем на плечі козацьких товариств, що за власний кошт поставляли певне спорядження, та окремих сімей, які в часи малоземелля та бідності лишалися без годувальників й господарів.

Через малу чисельність військового контингенту з лав українських козаків імперська влада не вдавалася до суттєвого чи якісного покращення становища даної верстви в адміністративному та соціально-правовому полі. На жаль, ідея створення регулярних козацьких формувань на основі лівобережних козаків так і залишилася нездійсненою мрією. Причиною того став ряд суттєвих факторів, починаючи з відсутності “фронтирної” (Відсутність прикордонної малозаселеної території із постійною зовнішньою загрозою. – Примітка автора) зони на теренах Лівобережжя, закінчуючи побоюванням царату сили козацтва, оскільки вони, на відміну від донських чи кубанських козаків, являли собою єдине етнічне ядро, із власними міцними традиціями, звичаями і світоглядом.

Список використаних джерел

1. Высочайше утвержденное Положение о формировании в Полтавской и Черниговской губерниях конных Малороссийских козацких полков. 24 мая 1863 г. // Полное собрание законов Российской империи. – Собрание 2. – Отд. 1. – СПб., 1868. – Т. XXXVIII. – № 39660. – С. 495–499.
2. ЦДАК України, ф. 1346, оп. 1, спр. 1, 136 арк.
3. Там само, спр. 25, 45 арк.
4. Там само, спр. 26, 13 арк.
5. Там само, спр. 100, 56 арк.
6. Там само, спр. 130, 68 арк.
7. Там само, спр. 156, 54 арк.
8. Там само, спр. 165, 204 арк.
9. Там само, спр. 184, 92 арк.
10. Історія українського козацтва: Нариси: У 2 т. / [Редкол.: В. А. Смолій (відпр. ред.) та ін.]. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2007. – Т. 2. – 724 с.
11. Исторический очерк деятельности военного управления в России в первое двадцатипятилетие благополучного царствования гос. имп. Александра Николаевича (1855–1880 гг.) / [Сост. М. П. Хорошхин]. – СПб.: Типография М. Стасюлевича, 1879. – Т. 3. – 424 с.
12. Казин В. Х. Казачьи войска: Справочная книга императорской главной квартиры / В. Х. Казин / [Под ред. В. К. Шенк]. – СПб.: Типография В. Д. Смирнова, 1912. – 462 с.
13. Мысли М. А. Максимовича о Н. Г. Репнине и об ополчении 1835 г. // Киевская старина. – 1898. – Кн. 5. – С. 45–46.
14. Орлик В. М. Козацтво Лівобережної України у фінансовій політиці Російської імперії в кінці XVIII – середині XIX ст. / В. М. Орлик // Проблеми історії України XIX – початку XX ст.: Зб. наук. пр. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2009. – Вип. 16. – С. 83–97.
15. Орлик В. М. Податкова політика Російської імперії в Україні в дореформений період: монографія / В. М. Орлик. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2007. – 631 с.

Сергей Цыгульский

УЧАСТИЕ ЛЕВОБЕРЕЖНОГО КАЗАЧЕСТВА В ПОДАВЛЕНИИ ПОЛЬСКОГО НАЦИОНАЛЬНО-ОСВОБОДИТЕЛЬНОГО ВОССТАНИЯ 1863–1864 ГГ. (ПО АРХИВНЫМ ДАННЫМ)

В статье сделана попытка на основе архивных источников проанализировать роль и место левобережного казачества в военной системе Российской империи во время второго польского национально-освободительного восстания. Автор пытается оценить уровень участия казаков в подавлении восстания.

Ключевые слова: левобережное казачество, архивные источники, конные казачьи полки, функции и задачи боевых единиц, польское восстание.

Sergiy Tsyhulsky

THE PARTICIPATION OF THE LEFT-BANK COSSACKS IN THE SUPPRESSION OF THE POLISH NATIONAL LIBERATION REBELLION OF 1863–1864 (ACCORDING TO THE ARCHIVAL DATA)

According to the archival documents, the article reveals an attempt to analyze the role and place of the Left-bank Cossacks in a military establishment of the Russian empire during the second Polish national liberation rebellion. The author tries to estimate the level of Cossacks participation in so called rebellion suppression.

Key words: The Left-bank Cossacks, archival documents, cossack cavalry regiments, battle units' functions and missions, Polish revolt.